I. AKMENS IR ŽALVARIO AMŽIŲ PAMINKLAI

Džiugas BRAZAITIS

KATROS 2-OJI GYVENVIETĖ

1998 m. birželio–lapkričio mėn. LII archeologinė ekspedicija, vadovaujama A. Girininko, atliko Katros 2-osios senovės gyvenvietės kasinėjimus. Paminklo tyrinėjimus užsakė ir finansavo Varėnos r. savivaldybė. Kasinėjimų tikslas buvo ištirti per šios gyvenvietės teritoriją tiesiamo kelio Krokšlys–Katra vietą.

Paminklas yra Varėnos r., Kaniavos sen., maždaug 300 m atstumu į ŠR nuo Katros kaimo. Gyvenvietė įsikūrusi smėlėtos pakilumos (ant tos pačios pakilumos įsikūręs ir Katros kaimas) gale, kurią iš Š pusės ribojo Čepkelių aukštapelkė, o iš PR – užpelkėjęs Katros upės slėnis. Iš ŠR pakilumą riboja užpelkėjusi protaka, kuria aukštapelkės vandens perteklius nuteka į Katros slėnį. Ši protaka skiria Katros 2-ąją gyvenvietę nuo kitos pakilumos, kurioje įsikūrusi Katros 1-oji senovės gyvenvietė. Per minėtąsias pakilumas nutiesta elektros perdavimo linija, greta kurios ir buvo suprojektuotas kelias Katra–Krokšlys.

Gyvenvietėje ištirtas bendras 1 520 m^2 plotas, kuris buvo atmatuotas išilgai elektros perdavimo linijos bendra ŠV–PR kryptimi ir apėmė būsimojo kelio vietą. Ištirta 152 m ilgio ir 10 m pločio juosta. Tyrinėtas plotas padalintas į 38 vienodas 4×10 m dydžio perkasas, kurios sunumeruotos kasimo eilės tvarka. Plotai kasinėti horizontaliais 5–10 cm storio sluoksneliais. Kiekvieno sluoksnio nukastas gylis kontroliuotas nivelyru. Maksimalus radinių fiksavimo plotas – 50 cm^2. Tokiu būdu buvo sukauptas milžiniškas duomenų kiekis apie radinių stratigrafinę ir planigrafinę padėtį kultūriniame sluoksnyje. Šie duomenys kartu su radinių aprašymu sukaupti keliose kompiuterinėse duomenų bazėse.

Gyvenvietės teritorijoje anksčiau buvę ariami laukai, vėliau ji apsodinta mišku. Arimas iš dalies pažeidė kultūrinį sluoksnį, ypač pakilesnėse gyvenvietės dalyse. Po arimu išliko 10–40 cm storio visiškai nesužalotas sluoksnis, sudarytas iš limnoglacialinės kilmės rusvo smėlio, slūgsančio virš tos pačios kilmės šviesaus smėlio – įžemio.

Tyrinėtojo ploto pats ŠV galas rėmėsi į užpelkėjusią protaką ir buvo kasamas jau žemiau gruntinio vandens lygio. Toliau į PR tyrinėtasis plotas perėjo į smėlėtą pakilumą, kurios paviršius nebuvo visai lygus. Maždaug 100 m atstumu nuo pelkės pakraščio buvo nedidelė lomelė. Joje radinių tankumas kultūriniame sluoksnyje mažesnis. Už lomelės buvusiame pakilime radinių vėl pagausėjo.

Visame tyrinėtame plote užfiksuotas 61 objektas: 19 židinių, 2 stulpavietės, 40 įvairaus dydžio ir gylio duobių. Duobių paskirtis įvairi – kai kurios aiškiai priklausė gyvenamiesiems būstams, kitos palaikytos ūkinėmis duobėmis. Dalies jų kilmė, matyt, yra natūrali – medžių išvartos ir panašiai. Išraiškingiausiai atrodo objektų kompleksas ŠV tyrinėtojo ploto gale ant terasos šlaito, greta pelkės. Rasta 3×2 m dydžio duobė sietina su čia stovėjusiu būstu. Šalia jos rasta dar keletas mažesnių ūkinių duobelių, 2 židiniai ir stulpavietė. Šių objektų aplinkoje rasta daug keramikos ir titnago radinių, priklausančių daugiausia vėlyvajam neolitui. Šią atskirą radinių sankaupą galima laikyti gana „švariu" kompleksu, palyginti su kitais akmens amžiaus paminklais Pietų Lietuvoje. Likusiame tyrinėtame plote rastos dvi židinių grupės: vienoje buvo 6, kitoje – 5 židiniai. Netoli jų aptiktos didelės mikrolitinių dirbinių sankaupos.

Iš viso ištirtame plote surinkta per 40 tūkst. titnago radinių, per 1 tūkst. puodų šukių, aptikta didelių perdegusių kaulų sankaupų. Rasta per 300 įvairaus dydžio akmenų, daugumas suskilę nuo karščio. Radinių iš akmens (neskaitant titnago) vos keletas – nemažas kaplys, įtveriamasis kirvelis ir keletas riedulių pagludintais paviršiais, kuriuos galima vadinti trintuvais.

Titnaginiai radiniai reprezentuoja visus pagrindinius akmens amžiaus periodus. Paleolito epochai galima skirti dvigalius skaldytinius ir nuo jų gautas skeltes, įkotinius „Svidrų" tipo antgalius. Kartu rasta ir paleolitui būdingų gremžtukų bei rėžtukų. Ankstyvajam mezolitui skirtini epipaleolitiniai įkotiniai antgaliai, ašmenėliai dažnai pasmailintais galais, pagaminti iš netaisyklingų skeltelių ir neretai retušuoti priešpriešiniu retušu.

Vėlyvajam mezolitui ir ankstyvajam neolitui priklauso didelės mikrolitinių dirbinių serijos: lancetiniai bei trapeciniai antgaliai, mikrorėžtukai, daugybė įvairių ašmenėlių. Iš įdomesnių mikrolitinių dirbinių tipų paminėtini lancetai, kurių smaigaliai suformuoti mikrorėžtukiniu išretušavimu iš vienos pusės ir nulaužimu – iš kitos. Savo pavidalu jie primena mikrorėžtukus. Paminėtini ir trikampiai ašmenėliai, kurių abiejuose galuose likę mikrorėžtukinio dalijimo pėdsakai. Vėlyvajam neolitui priskirtini įvairaus pavidalo trikampiai antgaliai, plokščiai retušuoti peiliai, pagaminti iš nuoskalų, retušuotos skeltės ir jų dalys, naudotos kaip įstatomi pjovimo įrankių ašmenys. Rasta daug įvairių kirvelių, tarp kurių daugiausia ovalinių, tačiau pasitaikė ir pagamintų iš masyvių nuoskalų, kurių galai retušuoti, o aštrus nuoskalos kraštas panaudotas kaip kirvio ašmenys. Gludintų titnago radinių labai mažai – vos kelios nuoskalos, nuskilusios, matyt, nuo gludintų kirvelių.

Keramikos rasta kelių tipų. Dalis jos liesinta augalinės kilmės priemaišomis ir priklauso greičiausiai ankstyvojo neolito vadinamajam Nemuno kultūros „Dubičių" etapui. Šio laikotarpio puodai yra tiesiais arba nežymiai profiliuotais kakleliais. Ornamentuota mažai, dažniausiai netaisyklingų duobučių eilėmis. Vėlyvojo neolito keramika liesinta mineralinėmis priemaišomis: įvairaus stambumo grūsto granito trupiniais ir smėliu. Puodų kakleliai profiliuoti – vieni išlenkti, kitų kaklelis primena piltuvėlį. Ornamentuota daugiausia pailgais įspaudėliais, išdėstytais vertikaliai žemyn, kartais zonomis. Rasta puodo šukių, puoštų stulpeliais, išdėstytais eilėmis ir horizontaliu zigzagu. Toks ornamentas būdingas Rutulinių amforų kultūros puodams.

Akivaizdu, kad Katros 2–ojoje gyvenvietėje rasta medžiagos, priklausančios skirtingiems akmens amžiaus laikotarpiams, o tai apsunkina atskirų apgyvendinimo laikotarpių kompleksų išskyrimą. Problemai spręsti panaudota planigrafinė radinių paplitimo analizė, taip pat kompiuteriuose sukaupta gausybė duomenų apie radinių padėtį tyrinėtame plote. Jau preliminarūs tyrinėjimai parodė, kad tam tikro tipo radiniai koncentruojasi atskiromis grupėmis, kurios gali būti interpretuojamos kaip atskiros stovyklavietės palikimas. Tokiais tyrimais tikimasi susieti titnaginius dirbinius su keramika, židiniais, kaulų sankaupomis ir panašiai. Tyrinėjimų duomenis turėtų papildyti ir radiokarboninės datos, kurioms bandinių surinkta iš 14 židinių ir duobių.

Katros 2-osios gyvenvietės tyrinėjimai akivaizdžiai parodė, kad paminklo kultūrinis sluoksnis yra įvairių akmens amžiaus laikotarpių stovyklaviečių palikimas. Stovyklų šioje vietoje būta nuo vėlyvojo paleolito iki vėlyvojo neolito imtinai. Paminklo medžiagoje nėra radinių, kurie ryškiau atspindėtų viduriniojo neolito Nemuno kultūros klasikinį etapą, taip pat kai kuriuos mezolito laikotarpius, tačiau, turint galvoje, kad ištirtas nors ir nemažas plotas tesudaro nedidelę gyvenvietės teritorijos dalį, galima spėti, kad čia nuolat buvo įrengiamos stovyklavietės.

Džiugas BRAZAITIS

Katra 2 settlement

An archeological expedition from the LIH excavated Katra 2 settlement in 1998 in the site of planned Katra-Krokšlys road. The settlement is situated on a limnoglacial sand hill which is surrounded by Katra river valley on the one side and Čepkeliai swamp on the other. The size of excavated area was 1520 m^2. The recovered finds included about 40 thous. flint artefacts, more than 1 thous. potsherds, more than 300 stones, mostly chapped by fire, and a few other artefacts. Over 60 various objects were registered: fire-places, postholes, pits dug out for different purposes. Judging from the types of flint artefacts and ceramics the finds date to different periods of the Stone Age beginning with the Late Paleolithic and through to the Late Neolithic inclusive. The settlement is interpreted as a permanent seasonal camp which was used throughout the Stone Age.

Džiugas BRAZAITIS, Algirdas GIRININKAS,
Vygandas JUODAGALVIS, Tomas OSTRAUSKAS *

EŽERĖLIO AKMENS AMŽIAUS PAMINKLAI

1999 m. LII organizavo žvalgomąją ekspediciją į Kauno r. Ežerėlio durpyno apylinkes, nes čia buvo rastas mezolito laikotarpiu datuojamas 23,2 cm ilgio raginis žeberklas su įstatomais ašmenėliais. Ekspedicijos metu aptiktos dvi akmens amžiaus gyvenvietės.

Kūjų 1-oji gyvenvietė yra 1,35 km į ŠR nuo Kūjų vienkiemio, 2,1 km į PV nuo Ežerėlio gyvenvietės, Ežerėlio durpyno ŠV dalyje, durpyno iškyšulio Š pakraštyje, ant smėlėtos kalvelės vidurinės dalies P atšlaitėje. Kalvelės V

* Šiame leidinyje strapsnių autorių pavardės pateikiamos pagal abėcėlę.